

V. CONTINUÏTAT DE POMPEU FABRA

EN LA NORMATIVA ACTUAL

NORMA I DESCRIPCIÓ GRAMATICAL

GEMMA RIGAU I OLIVER,

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

I INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

És ben sabut que la *Gramàtica de la llengua catalana* de l'IEC (coneguda com la GIEC) es presenta com una obra normativa i alhora descriptiva, ja que parteix de la base que la norma ha d'estar avalada per l'anàlisi gramatical. La GIEC per a formular la prescripció es basa en la descripció gramatical general i particular dels fenòmens lingüístics. La Comissió de Gramàtica de l'IEC sempre ha considerat que la norma no es pot establir si abans no s'analitzen i es descriuen, tan exhaustivament com es pugui, els fenòmens gramaticals que es volen codificar. La GIEC, per tant, caracteritza (amb ajut de la bibliografia existent, de consultes als experts i als corpus, i de petites investigacions) les propietats del català, i no solament les que pertoqueu a la normativa.

Joan Solà, el primer ponent de la part de sintaxi de la GIEC, no entenia el treball normatiu si no es basava en un treball descriptiu minuciós i rigorós i en el coneixement de l'evolució del català i de les llengües romàniques. No es poden posar normes que no responguin a la realitat de la llengua; hem de ser realistes, afirmava. I a la seva última lliçó, el 17 de juny de 2010 a la Universitat de Barcelona, ens deia:

Entre l'època de la formulació de la norma vigent (1913-1933) i l'actualitat la nostra societat ha sofert canvis i trasbalsos de gran envergadura pel que fa als aspectes merament lingüístics o a l'actitud dels parlants i fins dels professionals davant la llengua. Ser realistes vol dir acceptar certs fets de llengua que ahir eren discutits però que avui s'han escampat amb una rutina i una força tan grans que la immensa majoria de professionals i usuaris ja no hi veuen cap aspecte negatiu o bé reconeixen que no s'hi pot aplicar un remei eficaç. (Solà, 2011, p. 106)

Com ens recorda Joan A. Argenter (2010, p. 65), «cap reforma lingüística no ha estat exempta de debats i polèmiques sobre concepcions de conjunt o aspectes de detall de la codificació en curs, i potser la controvèrsia sobre aquests darrers ha estat sovint més aferrissada». En el cas de la GIEC això també es compleix, afortunadament. Ha rebut crítiques positives i crítiques negatives. Dic «afortunadament» perquè això indica un interès viu per la llengua i mostra que en aquest punt, si més no, som una comunitat lingüística «normal».

El bioinformàtic Roderic Guigó, en l'acte de lliurament del Premi Nacional de Recerca de 2017, deia que la ciència es fonamenta en el dret de qüestionar lliurement l'autoritat i les convencions i els dogmes establerts. «Sense la llibertat de qüestionar, el progrés científic no és possible». Aquestes paraules són aplicables també al camp de la cultura i de les humanitats. Per tant, pel que fa a la GIEC, hem de reconèixer que és molt saludable que hi hagi reaccions contràries tant a l'enfocament com a alguns aspectes concrets perquè poden servir per a millorar l'obra. Relacionar la prescripció amb la descripció per a uns estudiosos i professionals de la llengua ha estat vist com una virtut; per a altres, en canvi, com un defecte. Per a uns, la relació és equilibrada, per a uns altres, no ho és.

Així Albert Pla Nualart, en una taula rodona al Col·legi de Llicenciats de Barcelona ara fa un any (10/11/2017), deia de la GIEC que és massa descriptiva i poc normativa. «No han acabat de fer la feina», afirmava. D'altra banda, a l'editorial del número 98 de la revista *Llengua Nacional* (2017), Josep Ruaix hi diu que «l'usuari [de la GIEC] [...] es troba amb una obra directament descriptiva i només indirectament normativa [...]. De fet, s'hi expliquen moltes coses que són òbvies i que es podrien haver estalviat».

I és cert. S'hi expliquen moltes coses que són òbvies, sobretot en els capítols introductoris on es presenten els conceptes bàsics: 1 (fonètica i fonologia), 6 (morfologia) i 13 (sintaxi). Aquests capítols hi són per ajudar l'usuari a comprendre l'organització i l'estructura de la llengua, per ajudar-lo a fer conscient allò que ja sap d'una manera inconscient. Els parlants saben fer anar la llengua, no els cal saber què és un verb inacusatiu o un sufix nominalitzador per a expressar-se bé, però al parlant que vol aprofundir en el coneixement de la llengua i vol perdre inseguretats sí que li pot ser útil aquesta informació.

Mirem què passa en una obra com la *Gramàtica catalana* de Fabra del 1956, la gramàtica fabriana més ambiciosa, pensada per als mestres, i, per tant, per a persones amb coneixements gramaticals. Aquesta obra, com han assenyalat, entre altres, Gabriel Ferrater i Sebastià Bonet, conté una teoria implícita sobre formació de les frases. Fabra hi parla dels constituents o grups que formen l'oració, enfocament sintàctic que no trobem a les gramàtiques anteriors. Aquí podem citar el parer de Ferrater (1968):

Jo diria que en un cert moment Fabra, a l'exili, va voler recobrar certs drets seus, els drets de lingüista excel·lent que ell era, als quals havia renunciat en part quan va escriure la gramàtica normativa «oficial». Però no volia que s'advertís massa tot allò que el seu intent de descripció sincera i científica tenia de subversiu [...], i es va refugiar darrera una forma d'expressió neutra i aparentment no concernida.

A la pòstuma, la teoria hi és implícita perquè és presentada sobretot a partir d'exemples més que no pas d'afirmacions descriptives però, malgrat tot, aquesta obra conté fragments eminentment descriptius, d'aquells que tracten de «coses òbvies, de coses que es podrien haver estalviat». Vegem-ne un de l'apartat 43 de Fabra (1956).

El meu rellotge avança: vet ací un acte de paraula o frase amb què expressem un pensament. Amb un acte de paraula podem expressar més d'un pensament, per exemple, en una frase com *El nen escriu i la nena llegeix*, amb la qual expressem dos pensaments. El conjunt de mots que constitueixen la primera frase o cadascun dels dos conjunts de mots que, en la segona frase, figuren l'un al davant i l'altre al darrera del mot d'enllaç i (*el nen escriu; la nena llegeix*) són el que s'anomena una *proposició*. En les frases esmentades, els conjunts *el meu rellotge, el nen i la nena* no són l'expressió d'un pensament, sinó merament el signe d'una idea (la designació d'una cosa, d'una persona): no són proposicions, sinó parts integrants d'una proposició.

I en una nota a peu de pàgina Fabra hi afegeix:

Quan es diu que un conjunt de mots com *el meu rellotge* no és una proposició, això no vol dir que no pugui ésser ocasionalment l'expressió d'un pensament. Suposem que, havent oblidat algú el seu rellotge en un indret, hi torna a cercar-lo i diu als qui s'hi troben: *El meu rellotge*. Les circumstàncies en què profereix aquests mots, el gest amb què els acompanya, l'entonació amb què els diu, fan que aquests mots constitueixin una frase.

I a partir d'aquí Fabra descriu detalladament des de l'apartat 43 fins al 46 els tipus bàsics de proposició en català, que d'entrada poden semblar molt obvis, fins que arriba al tipus IV exemplificat per *Ha arribat un parent meu*, un exemple molt encertat i molt celebrat, perquè li permet relacionar construccions que no s'havien vist emparentades fins a aquell moment. Fabra relaciona *Arriba gent* i *Hi ha gent* amb *N'arriba* i *N'hi ha* (en tots dos casos l'element nominal és representat pel pronom *en*). Podem dir, doncs, que descriu i que en treu bon partit, de la descripció.

Algú podria objectar que la gramàtica pòstuma no té l'estatus de gramàtica normativa i que per això pot ser descriptiva. En realitat, no sabem què hauria passat si no hagués esclatat la Guerra Civil l'any 1936. El més previsible i normal hauria estat que l'IEC hagués discutit, repensat i assumit almenys alguns dels retocs que Fabra insinuava.

132 Una altra gramàtica fabriana amb càrrega descriptiva és la del 1912, escrita en castellà. Sebastià Bonet (2005, p. 160) escriu:

La *Gramática* de 1912 és una àmplia síntesi en què s'articulen de manera harmoniosa una sòlida base descriptiva amb una proposta de codificació ben raonada, proposta que tanmateix encara no podia tenir, en el seu moment, validesa prescriptiva en sentit estricte [...]. S'hi contemplen la majoria de detalls d'allò que, amb valor de norma explícita, s'exposaria poc temps després d'una manera condensada en la gramàtica dita «de l'Institut», que veuria la llum l'any 1918.

Per a Joan Coromines (1971), la *Gramática de la lengua catalana* del 1912 és l'obra mestra de Fabra. També per a Badia i Margarit (1977), Lamuela i Murgades (1984) i Argenter (2010), entre altres. És, però, una obra que pressuposa una certa formació gramatical al lector. Badia i Margarit (1977, p. 45) escriu amb relació a aquesta gramàtica:

Si Fabra és el realitzador de la prescripció ortogràfica i gramatical del català, així que ens volem documentar sobre la descripció de la llengua, tornem a trobar-nos amb Fabra, que és l'autor de la millor gramàtica descriptiva (referida al català de 1900 a 1910).

Queda ben clar, doncs, que Fabra no defuig la descripció i que conjumina descripció i codificació en la mesura que li és possible.

Però, fins a quin punt és descriptiva la gramàtica normativa oficial, la del 1918/1933? I si no ho és gaire, de descriptiva, quina és la raó? Doncs la gramàtica del 1918 va poder ser una obra sintètica i més aviat breu —dit sigui de passada, com RuaiX hauria desitjat que fos la GIEC—, perquè existia la *Gramàtica* del 1912. Perquè Fabra ja havia presentat allà els arguments en què basava les propostes que ara resumia. Per dir-ho amb les paraules de Jaume Vallcorba i Rocosa (2012, p. 268): «La gramàtica del 1912 va fer de fonaments i la del 1918 va fer de clau de volta».

Els lingüistes del Cercle Vallcorba (2018a), quan comenten què diu Vallcorba i Rocosa sobre la *Gramàtica catalana* del 1912, escriuen:

Tothom ha anat repetint que la gramàtica de 1912 és una gramàtica descriptiva, i és cert que aparentment és així. Però podem dir que només ho és aparentment perquè el joc comparatiu [...] li permet d'introduir valoracions (o fins induir el lector a fer-les pel seu compte) sobre allò que és propi del català o no ho és, sobre allò que és més recomanable o no ho és tant o gens; és a dir, doncs, que li permet de prescriure tot semblant que només descriu. Hi fa passar unes criptoprescripcions que sis anys després esdevindran, la major part, les prescripcions de la *Gramàtica* de 1918.

Els lingüistes del Cercle Vallcorba accepten, doncs, que la fórmula de Fabra de partir de la descripció per establir la norma va ser una fórmula molt encertada. Queda ben clar per a tots que la part de morfosintaxi de la gramàtica del 1918 pot ser tan sintètica a l'hora de presentar la norma perquè prové de la del 1912. Només cal comparar les pàgines que dediquen aquestes dues gramàtiques a la negació, als mots negatius (*cap, ningú, res...*), a la negació expletiva i a les interpretacions i els contextos sintàctics en què apareix la correlació negativa *no... pas*. En la gramàtica del 1912 aquests aspectes de la negació ocupen sis pàgines i a la del 1918, una.

Tornem ara a la GIEC. Hem dit que la descripció en aquesta obra hi és per orientar l'usuari, i amb això no volem pas dir que sempre s'aconsegueixi. És veritat que hi ha punts en què podria ser més explícita o potser, fins i tot, menys redundant, i que pot haver quedat algun aspecte per aclarir (en la versió en línia es resoldran alguns d'aquests problemes, com també en les versions més simplificades que apareixeran aviat). Però la GIEC no és una gramàtica més descriptiva que normativa, com a vegades s'ha dit. La descripció és la plataforma de llançament que permet enunciar la norma.

Alguns professionals de la llengua admeten que la GIEC com a obra descriptiva és digna d'atenció, que conté anàlisis innovadores i interessants, però afirmen que com a obra normativa és perillosa (no pas per als qui l'han fet, sinó és perillosa per a qui la llegeix). En aquesta mateixa direcció, l'editorial del núm. 98 de *Llengua Nacional*, signada per Josep RuaiX i Vinyet, recomana «un assenyat discerniment en l'ús de la GIEC». Afirmar que «és una obra de molt valor, una obra en la qual s'ha treballat sense regatejar-hi mitjans, és una obra que ha estat sotmesa a consultes i consensos». Després d'això hi afegeix: «però, malau-

radament, podria esdevenir un cavall de Troia per a desfigurar una realitat que s'havia anat aconseguint i que més aviat s'hauria d'anar perfeccionant».

D'altra banda, segons els lingüistes del Cercle Vallcorba (2018c), la barreja de la descripció amb la norma no ha acabat de reeixir. Diuen que «La nova gramàtica acadèmica sota el concepte de la descripció indueix a pensar que accepta per a l'estàndard determinades construccions que fins ara consideràvem forasteres». Altra vegada la descripció és vista com un perill perquè volen creure que els usuaris tendiran a pensar que tot el que hi ha descrit és vàlid per a la llengua formal. Que no sigui el que Ferrater (1969, p. 31) descriu quan es refereix als puristes:

Endut pel zel de combatre els fenòmens que desaprova, el purista no s'entreté gairebé mai a descriure exactament els fenòmens prèviament a tota valoració: més encara la descripció li repugna, perquè li sembla que un fenomen ben descrit adquireix importància per aquest mer fet, i es fa doncs difícil d'eliminar-lo del panorama.

I acaba dient:

Mirar els fets ben bé de cara és sempre la tàctica que dona un rendiment millor, fins quan es tracta de combatre'ls.

134

Basar la prescripció en la descripció permet detallar i matisar, permet tenir en compte la variació dialectal i, per tant, permet establir una norma flexible en certs punts. Per això, la GIEC, sempre que és possible, introdueix la norma a partir de la caracterització de les formes i les construccions, no tant dient què s'ha de dir, sinó indicant si una forma és adequada o no a un determinant registre, i també, quan escau, si és poc recomanable, si és recomanable o si és la més recomanable. Aquesta flexibilitat en la formulació normativa la trobem també en la gramàtica del 1918/1933, en què Fabra fa ús sovint de la fórmula «les construccions A i B són permeses però és preferible (o més freqüent) A». En tenim una mostra al § 53, en què Fabra escriu:

Entre un pronom acabat en *s* i un mot començat en vocal o *h*, és permès d'usar la forma *en* en lloc de la forma *n'*. Així: *ens en anem*, en lloc de *ens n'anem*; *els en arriben dos*, en lloc de *els n'arriben dos*; *us en han tret*, en lloc de *us n'han tret*.

Però a la quarta edició del 1926 hi afegeix: «És, però, preferible la forma *n'*».

Heus aquí una altra mostra de la flexibilitat en la formulació normativa al paràgraf 68 de la gramàtica del 1918:

En el llenguatge parlat no és rar de donar als mots *prou*, *massa* i *força* els plurals *prous*, *masses* i *forces*, sobretot en el cas en què no van adjunts a un substantiu. Ex.: *Vols més llibres?* — *No, ja en tinc prous.* | *No inviteu ningú més: ja som masses.* | *Ja n'has menjats forces?*

A la quarta edició hi afegeix: «Sembla, però, millor de fer els dits mots invariables». I encara una altra mostra (Fabra, 1918, § 43. iv):

En el llenguatge parlat és freqüent l'ús de *en* com a predicatiu (en lloc de *ho*). Ex.: *Diu que són blaus, i no en són.* | *Són molt curts; en són més que els teus.* La llengua literària evita generalment aquest *en*, reemplaçant-lo per *ho*: *Diu que són blaus, i no ho són.* | *Són molt curts; ho són més que els teus.*

A la quarta edició hi ha aquest afegitó: «La llengua literària faria sens dubte bé d'evitar aquest *en*».

Aquesta manera de presentar la norma no és pas gaire diferent de la de la GIEC. No obstant això, el Cercle Vallcorba (2018b) escriu sobre la gramàtica del 1918: «La *Gramàtica catalana* neix per a constituir el fonament de la llengua. Amb 135 pàgines de text, l'obra no obre dubtes ni conté imprecisions; no és una obra de reflexió i anàlisi, sinó d'orientació que comunica seguretat».

Més aviat el que es veu és que la gramàtica del 1918 és una obra en què la presentació de la norma no és pas sempre rígida. I que si la flexibilitat que hem vist no és un problema per a l'usuari de la gramàtica del 1918 tampoc no ho hauria de ser per al de la GIEC. D'altra banda, hi ha alguna qüestió inexplicable, com fan notar Pérez Saldanya, Rigau i Solà (2009): ni a la gramàtica del 1918 ni a la del 1912, Fabra parla de la sintaxi dels verbs *ser*, *estar* i *haver-hi*. No resol pas tots els dubtes de l'usuari, doncs.

No me'n sé estar, aquí, de tornar a citar Gabriel Ferrater quan el 1968 (l'any del centenari de Fabra) deia que «D'acceptar com un absolut l'obra de Fabra, fora la manera segura de no fer-nos-en una tradició i de no poder-la continuar, o sigui de retre-li el pitjor dels homenatges i de fer el contrari d'allò que ell hauria volgut».

Ara bé, és veritat que la relació entre descripció i prescripció és una relació tensa. Badia i Margarit (1977, p. 38 i seg.) ho descriu prou bé.

Després de Saussure [...] la lingüística sincrònica (i, amb ella, la gramàtica descriptiva) han guanyat terreny i gaudeixen avui de just prestigi: [...] la comesa de presentar i descriure una llengua ja és una tasca científica. Això ha format, d'una faisó que podríem qualificar d'oficial, la tensió entre gramàtica normativa i gramàtica descriptiva [...]. És fàcil de comprendre que la dita tensió existeixi, àdhuc que sovint esdevingui violenta. De fet no és rar de constatar que, fins i tot les situacions menys conflictives, no deixen de manifestar-la:

la prescripció defineix, és a dir, limita (i per això atura), la descripció flueix, és a dir, resta oberta (i per això va fent);

la prescripció no deixa de tenir quelcom d'abstracció o ideal, la descripció retrata allò que és, i només allò que és;

la prescripció estableix una separació entre correcció i incorrecció, la descripció l'estableix entre allò que val per a la comunicació d'una comunitat parlant i allò que li és foraster.

I encara hi afegeix: «La prescripció només pot acostar-se a la “descripció” a base de salts, corresponents a unes modificacions periòdiques, amb les quals

hom tendeix a adequar les normes a la situació de la llengua de cada moment» (Badia i Margarit, 1977, p. 48). I acceptava que «com que la llengua es modifica constantment, el català d'avui (el que hom pot “descriure” examinant-ne l'estat actual) no és ni de bon tros, el de la “normativa” vigent, especialment respecte al vocabulari» (Badia i Margarit, 1977, p. 53).

A Badia i Margarit li semblava bé que l'IEC mantingués la normativa fabriana després de l'ensulsiada del 1939, però deia que «les coses no poden continuar així indefinidament. . . Si auscultem el cos social, ens adonarem que al fons hi batega el desig imperiós i avivat de reduir la distància entre normativa i descripció».

Amb la GIEC, la Secció Filològica confia haver col·laborat a reduir aquesta distància de què parlava Badia i Margarit el 1977, encara que sigui quaranta anys més tard.

BIBLIOGRAFIA

136

- ARGENTER, Joan Albert (2010). «Les *Converses filològiques* de Pompeu Fabra i la codificació del català en el context europeu». A: FABRA, Pompeu (2010). *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 7: *Converses filològiques*. Barcelona: Raval-Proa: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll, p. 13-76.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1977). «Gramàtica normativa enfront de gramàtica descriptiva en català modern». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 1, p. 37-54.
- BONET, Sebastià (2005). «Les principals gramàtiques catalanes de Pompeu Fabra». A: FABRA, Pompeu (2005). *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 1: *Gramàtiques de 1891, 1898, 1912*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll, p. 159-203.
- CERCLE VALLCORBA (2018a). «Què diu Vallcorba sobre la *Gramàtica catalana* de Pompeu Fabra, de 1912. II: L'estratègia de contingut» [en línia]. <<https://sites.google.com/site/cerclevallcorba/que-diu-vallcorba-sobre/la-gramatica-catalana-de-1912-ii>> [Consulta: 7 octubre 2019].
- (2018b). «Pompeu Fabra i la *Gramàtica catalana* de 1918» [en línia]. <<https://sites.google.com/site/cerclevallcorba/davantals/fabra-gramatica-1918>> [Consulta: 7 octubre 2019].
- (2018c). «No tot el que hi ha al diccionari o a la gramàtica és bon català» [en línia]. <<https://sites.google.com/site/cerclevallcorba/davantals/no-tot-el-que-hi-ha-al-diccionari>> [Consulta: 8 octubre 2019].
- COROMINES, Joan (1971). *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor.
- FABRA, Pompeu (1912). «Gramàtica de la llengua catalana». A: FABRA, Pompeu (2005). *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 1: *Gramàtiques de 1891, 1898, 1912*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll, p. 441-480.
- (1918/1933). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1956). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Teide.
- FERRATER, Gabriel (1968). «Les gramàtiques de Pompeu Fabra». A: FERRATER, Gabriel (1981). *Sobre el llenguatge*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 3-12.
- (1969). «Esquelets a l'armari». A: FERRATER, Gabriel (1981). *Sobre el llenguatge*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 31-34.

- LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep (1984). *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema.
- PÉREZ SALDANYA, Manuel; RIGAU, Gemma; SOLÀ, Joan (2009). «La gramàtica de Pompeu Fabra de 1918/1933». A: FABRA, Pompeu (2009). *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 6: *Gramàtiques de 1918/1933, 1946, 1956*. Barcelona: Raval-Proa: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll, p. 13-133.
- RUAIX I VINYET, Josep (2017). «Davant la GIEC: discerniment». *Llengua Nacional*, núm. 98, p. 3.
- SOLÀ, Joan (2011). «Construcció d'una sintaxi normativa. Criteris. Exemples». A: SOLÀ, Joan. *L'última lliçó*. Barcelona: Empúries, p. 103-143.
- VALLCORBA I ROCOSA, Jaume (2012). *Obra gramatical i lingüística completa II*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 268-271.